

iran-emrooz.net | Fri, 15.11.2019, 23:01

روشی مدرن، ابتکاری و کم‌نظیر در نگارش خاطرات

حسن مکارمی

سخنی در تلاش سترگ ناصر مهاجر، گرد آورنده و ویراستار کتاب:
بافر مؤمنی، رهروی در راه بی‌پایان در دو جلد، نشر نقطه چاپ ۱۳۹۸

سال‌ها بود که از دور و نزدیک در جریان تهیه و تنظیم خاطرات باقر مؤمنی به همت چند نفر از فرهیختگان بودم. چون از من هم خواسته شده بود درباره‌ی باقر مطلبی بنویسم، و برای یافتن سرنوشت همین نوشته کوتاه؛ گاه‌به‌گاه حال کتاب را می‌پرسیدم. در چند سال اخیر رنگ و روی پاسخ‌ها کم رنگ‌تر می‌شد و فاصله‌ی پرسش‌های من بیشتر. و پاسخ همیشگی باقر این بود: می‌گویند یک مطلب هم درباره‌ی این یا آن بنویس.

تا اینکه خبر آمد کتاب‌ها در دو جلد به چاپ سپرده شده‌اند. این بار دیگر تمام شد و در مراسم رونمایی کتاب این امتیاز را داشتم که نسخه‌ای از هر دو جلد به رسم هدیه دریافت کردم. در نگاه به کتاب ولع این را داشتم که بدانم، چرا و چگونه تهیه‌ی این کتاب به درازا کشیده است. پس از چند روز در ذهنم جرقه‌ای زد مانند الهام‌هایی که گاه‌به‌گاه بر آدمی می‌گذرند و با خود هم پاسخ و هم روشنی و هم تازگی می‌آورند. نخستین کارم نامه‌ای بود که به ناصر مهاجر و باقر مؤمنی نوشتم و این تلاش و به‌ویژه چنین روش مدرن و ابتکاری و کم‌نظیر را تبریک گفتم:

«اساس و استخوان این نامه توضیحی کوتاه است بر روش بسیار تازه و درخشانی که شما در کار تدوین این دو جلد به کار برده‌اید. توضیح آن به تعریف خاطره، تداعی آزاد و نقش این دو در بازشناخت درون درون که ناخودآگاه نامیده می‌شود باز می‌گردد.»

شما با به حال آوردن گذشته و کشاندن باقر به نوشتن و سخن گفتن دوباره از «گذشته‌ی به حال آمده»، یک «شرح حال - روانکاوی» را ابداع کرده‌اید که می‌بایست به نام خود شما، به شرح حال نویسان آینده ارائه شود. باز هم تبریک. در این مورد اگر علاقه‌مند بودید در جلسه کوچک یا بزرگی با نیم ساعت وقت بیشتر خواهم گفت.»

تلاش دارم تا به اختصار این روش یعنی: «شرح حال - روانکاوی» را تا آنجا که مقدور است، روشن کنم. نخست به تعریف ناخودآگاه، کشف فوق‌العاده فروید بپردازم و چگونگی دسترسی به آن را بشکافم. ناخودآگاه یا آن قسمت از روان ما که برای ما ناشناخته مانده است که بر آن آگاهی نداریم، به گونه‌ای، تلنبار شدن خاطرات ماست، دسته‌بندی شده بر اساس چگونگی تولید و زمان تولید و حالت و احساسات ما در زمان تولید این خاطرات، عمدتاً در چند سال اول زندگی. فروید دریافت که تنها راه دسترسی به پیچ‌ها و زخم‌ها و حفره‌هایی که بسیاری از آسیب‌های روان ما را می‌سازند، تداعی آزاد فرد است، بدون هیچ مانع و قضاوت و پیش‌داوری. آنجا که فرد از خواب شب پیش به حادثه‌ای در هفته قبل و از آنجا به فانتازمی در سال قبل و در نهایت به خاطره‌ای در پنج سالگی بازمی‌گردد. نمونه‌ای بیاوریم:

«بگذارید نمونه‌ای بالینی چرم‌هراسی در خانمی جوان را مطرح سازیم. این هراس که در ابتدا متوجه اجناس چرمی بود، بعدها به وسایل و جامه‌های چرمی نیز گسترش یافت. همانند غالب هراس‌ها، این هراس نیز روزی بدون هیچ دلیل روشنی آغاز شده بود. روانکاوی به تدریج دستمایه‌هایی را آشکار ساخت که تعیین عناصر عمده در بیان اُبژه‌ی هراس‌آور را ممکن ساخت.»

فرد در ابتدا رخ‌دادی را به یاد آورد که کم‌وبیش هم‌زمان با پیدایش هراس روی داده بود: مادرش برای پانزدهمین سال تولدش ساکی چرمی به وی هدیه داد. بعدها، به یاد آورد مادرش او را در موقعیتی که با صحنه‌ای آسیب‌زا مرتبط ساخت، تهدید می‌کرد. در خلال بازدید از باغ وحش وقتی ۶ ساله بود برای کرکدیل‌ها خوراکی پرت می‌کرده است. وقتی یکی از کرکدیل‌ها خوراک را به سرعت با آرواره‌هایش و صدای ترق و تروق خشنی قاپید، او ترسیده بود. کمی بعد از آن، وقتی در جریان یک جور بازی کودکانه...، مادرش با تهدید او را منع کرد که «اگر به کار زشتت ادامه بدهی، دستانت را در دهان کرکدیل قطع خواهم کرد!». بدین‌سان کرکدیل به دالی برای سرکوب... تبدیل شد. سال‌ها بعد، در مدرسه آموخت که پوست کرکدیل برای تولید برخی اجناس چرمی استفاده شده بود. اینک تمام شرایط مساعد برای سازمان‌یابی جایگزینی دالی برقرار بود که باعث آغاز هراس در روزی شد که مادرش به وی ساک چرمی هدیه داد. هدیه‌ی مادر، به قولی، تداعی‌های دالی ناخودآگاه را شتاب بخشید. (کتاب، مقدمه‌ای بر خوانش لاکان، نوشته ژوبل در، ۲۰۰۲، پاریس).

فروید تاکید می‌کند که تداعی آزاد یادآوری خاطرات نیست، بلکه دوباره‌سازی آن‌هاست به گونه‌ای که تمامی زندگی فرد، پس از آن خاطره در تداعی آزاد تکرار می‌شود. چون عبور بسته‌ی خاطره از تونل زمانی که بر آن خاطره تاثیر می‌گذارند. به گونه‌ای دیگر بیان فرد از خاطرات گذشته، هم خاطرات گذشته است، هم مسیر عبور این خاطرات و درست در همین جاست که روان ما بسیار پیچیده‌تر از تنها «خاطرات تلنبار شده است».

اگر ناصر مهاجر در تهیه کتاب تنها به انتقال پرسش و پاسخ با باقر مؤمنی رضایت می‌داد، کتابی سنتی از خاطرات و اندیشه‌های امروز او تهیه می‌کرد. اما با صرف چندین سال، ناصر مهاجر، توانست خاطرات باقر مؤمنی را در فضایی چند بعدی به نمایش بکشد. وای آنچه باقر مؤمنی می‌توانست و یا می‌خواست بگوید، در این کتاب بده بستانی دائمی میان خاطره در گذشته، و اندیشه‌ی امروز باقر مؤمنی در مورد آن خاطره در جریان است. نامه‌ای از دوستی در میانه زندگی، دلیلی می‌شود که ناصر مهاجر از باقر مؤمنی بخواهد که شرح حال آن دوستی را بنویسد، امروز. در این شرح حال دوست، نام حادثه‌ای می‌رود، مهاجر می‌خواهد که باقر از آن حادثه بگوید. این گذشته در حال، در ابعاد گوناگون زندگی باقر حضور می‌یابد. مسیر تفکر باقر در نامه‌هایش و سخن از آن‌ها، سخن دیگران در رابطه با کار دسته‌جمعی آن‌ها، اثر این کار دسته‌جمعی در مصاحبه دوستی دیگر، ما را از دوره ای از زندگی باقر به دوره دیگر می‌برد، از رابطه‌ای خانوادگی به انتشار یک کتاب، از انتشار کتاب به وقایع زندان... در سیر این چرخش‌ها، شبکه‌های ابعاد زندگی باقر به هم گره می‌خورند، و به چشم ما می‌آیند.

درست به همان گونه که یک روانکاوی صورت می‌گیرد، گذشته در گذشته به خواب آمده در فانتازم مانده و دوباره در آرزو نقش باخته، رنگ و بو و تمامی ابعاد باقر مؤمنی را بیرون می‌کشد، همچون یک «شرح حال - روانکاوی». تازگی، صداقت،

نوآوری و مدرنیته این روش باید به نام ناصر مهاجر ثبت شود. باید از این پس هر شرح حال به عمق و وسعت درون درون فرد دست یابد و آن را در اختیار تاریخ قرار دهد.

احسنت بر ناصر مهاجر، همین.

حسن مکارمی، پاریس، پاییز ۲۰۱۹

نظر خوانندگان:

■ آقای مکارمی گرامی! ضمن تشکر از شما در معرفی زیبای یک کتاب و همچنین سپاس از آقای ناصر مهاجر و دیگر دست اندکاران تدوین این کتاب، نکته ای در مورد عنوان کتاب دارم. خواننده «رهروی در راه بی پایان» را بمثابة «راه رفتن در راه بی پایان» می‌خواند، درحالیکه در معرفی شفاهی عنوان کتاب «رهروی در راه بی پایان» خواننده می‌شود، یعنی «یک رهرو در راه بی پایان» که آقای باقر مومنی باشد. حتی می‌شد با برداشتن «در» از عنوان مشکل را حل کرد اگر تدوین کنندگان نمی‌خواستند تغییری در نگارش «رهروی» بدهند.

با احترام/ حمید فرخنده

نظر شما درباره این مقاله:

پست الکترونیک شما:

روشی مدرن، ابتکاری و کم‌نظیر در نگارش خاطرات

بفرستید

Iran Emrooz

(iranian political online magazine)

iran emrooz©1998-2019

e-mail: editor@iran-emrooz.net

ایران امروز

(نشریه خبری سیاسی الکترونیک)

«ایران امروز» از انتشار مقالاتی که به دیگر سایتها و نشریات نیز ارسال می‌گردند معذور است.

استفاده از مطالب «ایران امروز» با ذکر منبع و نام نویسنده یا مترجم مجاز است.